

ПЕРШІ ВИТОКИ ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СТАРОДАВНІ ЧАСИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

*Собко Г.М., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Становлення та розвиток законодавства, яке регулювало кримінально-правову охорону особи від психічного насильства дозволило розглянути це правове явище в багатогранній площині і простежити послідовні етапи його розвитку, від казуїстичних його форм до уніфікованої кодифікації.

Оскільки територія нашої держави в різні часи знаходилась під владою іноземних держав, а саме Російської імперії, Польщі, Угорщини, Молдовського князівства та Австрійської держави, тому у цьому підрозділі розглядаються історико-правові акти цих держав, які були чинні на території України та у яких можна

прослідкувати становлення норм про злочини, які передбачали відповідальність за насильство взагалі та психічне насильство, зокрема.

Історія людства, як відомо, пов'язана з насильством. Насильство у сучасному світі стало традиційним та одним з найпопулярніших методів вирішення конфліктних ситуацій. Виключенням не є й використання

Треба одразу відмітити, що первинною ланкою всієї системи насильницьких злочинів є, безсумнівно, таке протиправне діяння, яке вчиняється з застосуванням насильства. Звернувшись з даних позицій до історико-правових аспектів боротьби з насильницькою злочинністю, вбачається, що законодавча регламентація насильства починається вже з часів Стародавньої Русі (Російська правда XI ст., Князівські статuti і статутні грамоти XI - XIV ст., Новгородська і Псковська Судні грамоти XV ст., Судебник 1497, Судебник 1550). Як відомо, законодавство Давньої Русі, а також періоду утворення і зміцнення централізованої держави було далеким від будь-яких спеціальних правил законодавчої техніки та термінології. Найважливіші акти того часу включали норми, по суті, різних галузей права: цивільного, кримінального, процесуального і ін., Відрізнялися безсистемністю, казуїстичністю викладу правових приписів. Разом з тим аналіз показує, що в перелічених актах намічається тенденція до узагальненого формулювання правових норм і кримінально-правових положень про насильство як суспільно-небезпечне діяння, в тому числі.

Проте виділення насильства як окремої категорії не було. Вчинення злочину з використанням насильства як способу вчинення злочину не розглядався окремо, тому вважаємо за необхідно розглянути ті злочинні діяння, які передбачають насильство взагалі та містять погрозу застосування насильства, що ми вважаємо проявом психічного насильства.

Розглядаючи вже перший великий законодавчий акт епохи Середньовіччя - Руську Правду - ми бачимо, що вона розрізняла такі види насильства, як вбивство і заподіяння шкоди здоров'ю, причому про вбивство говорилося без конкретизації його способів. Виділялися кваліфіковані види вбивств: вбивство в розбій, вбивство представників княжого стану, а також вбивство при пом'якшуючих обставинах - вбивство пов'язаного злодія. Відповідно розрізнялася і тяжкість відповідальності за дані види вбивств. Особливо Руська Правда виділяла загрозу насильством (психічне насильство) і замах на нього, відрізняючи їх, таким чином, від дійсного заподіяння шкоди особистості. І відповідальність за дане діяння (у вигляді штрафу) - в порівнянні з санкціями за вбивство і заподіяння тілесних ушкоджень - було безсумнівно більш м'якою.

Закріплення на законодавчому рівні протиправного психічного насильства у виді погроз різного характеру зустрічається ще в XI-XII століттях. Чи не вперше про них згадується в "Руській Правді", і з цієї миті в історії вітчизняного кримінального законодавства погроза визнається караним суспільно небезпечним діянням; коло таких діянь в різні періоди як розширювалось, так і звужувалося.

Прийнятий приблизно в той же час, що і перша редакція Руської Правди Статут князя Ярослава про церковні суди вживає узагальнюючу формулу насильницького дії - «насильство» в якості одного із способів так званого розкрадання, тобто викрадення дівчини для того, щоб змусити її вийти заміж за викрадача.

Договори 911 та 944 рр. встановлювали відповідальність за такі насильницькі злочини в яких можливо простежити психічне насильство як форму насильства, а саме: злочини проти життя, злочини проти власності та сексуальне насильство. Деякі з цих правових норм було відтворено в „Руській Правді” – найважливішому законодавчому акті Староруської держави. Вказаний нормативний акт зберіг своє значення і в наступні періоди історії, і не лише для українського права. Як відомо „Руська Правда” має три редакції – Коротку, Розширену та Скорочену. Кожна з редакцій відображає певні етапи розвитку Київської Русі. При дослідженні тексту Руської Правди бачимо, що документ не виділяв насильницьке заволодіння чужим майном в окремі види злочинів, а згадує „розбій” як злочин проти життя (ст. 20 Кр. Пр., ст.ст. 3, 7 Розш. Пр.).

Руська Правда – перший закон, згідно з яким особа несла відповідальність за погрозу рухом.

Руська Правда, так само, як і статuti князів, передбачала дві основні форми вчинення злочинів, які були пов'язані із сексуальним насильством: “умикання” та “пошибання”. “Умиканням” визнавалося обрядове викрадення (як добровільне, так і насильницьке) нареченої для шлюбу. Термін “пошибання” в історичній літературі тлумачиться по-різному. Так, на думку А. Павлова, “пошибання” є самостійним складом, який слід розуміти, як зґвалтування чужої дружини або дочки. Із довідкової літератури ми довідуємося, що “пошибання” – слово давньоруського походження, яке було запозичене з руського права і означає “зґвалтування”.

Вперше термін “пошибання” (“зґвалтування”) з'являється в ст. 3 Короткої редакції Статуту князя Ярослава (1015–1054) “Про церковні суди”. Таку саме позицію обґрунтовує й Г. Єгошина. Цей факт заперечує тезу про те, що вперше про зґвалтування зазначається лише у Соборному Уложенні 1649 року. Також у вищезгаданому Статуті була визначена перша вітчизняна система норм про злочини, які пов'язані із сексуальним насильством. Тому в історичному плані передумови виникнення зґвалтувань та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом завжди були взаємопов'язані з обставинами руйнації моралі, розпустою і проституцією, що, природно, “програмувало” психологію багатьох чоловіків на схильність до сексуальної всюдозволеності, насильства, статевої оргії тощо. Дослідження науковців свідчать, що для Київської Русі не були характерні гомосексуальні стосунки, вони були поширені в тогочасному ісламському суспільстві, а також у Китаї, Індії і навіть Римі.

Покарання того часу мали переважно матеріальний характер, хоча застосовувалася й смертна кара. Тому викликає сумніви думка О. Гонченка, що “руське кримінальне право X – XI ст.ст. не знало цього виду покарання, а загальна церковна дисципліна підтримувалася в основному грошовими пенями й церковними покараннями”. Також слід пригадати, що у ст. 9 Статуту князя Володимира Святославовича про десятину, суди та церковних людей

(Синодальна редакція) було передбачено досить цікаве покарання за перелюбство (“смильное заставанье”) – штраф та обов’язок укласти шлюб. Отже, за законодавством Київської Русі на перше місце ставилась кримінально-правова охорона релігійно прийнятних, добровільних у межах шлюбу сексуальних стосунків. Це було, безперечно, зумовлено основою кримінальної заборони, яка містилася у церковному законодавстві. Відсутність відповідальності за мужолозтво, очевидно, свідчить про відсутність або незначну поширеність цього явища на відміну від тогочасних зарубіжних країн.

Література:

1. Александров Ю. В. Мужеложство и борьба с ним (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : учеб.-практ. пособие / Ю. В. Александров, Н. П. Бондарь. – Киев, 1975. – С.6
2. Андреева Л. А. Квалификация изнасилований: учеб. пособие / Л. А. Андреева. – СПб., 1999. – С. 5
3. Гоноченко О. А. Уголовно-правовые средства защиты несовершеннолетних от сексуального совращения и сексуальной эксплуатации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право” / О. А. Гоноченко. – Ставрополь, 2004. – С.19
4. Дюфур П. История проституции / Пьер Дюфур : пер. с франц. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1999. – С.12-15
5. Егошина Г. А. Сексуальные посягательства на малолетних и несовершеннолетних и их предупреждение: уголовно-правовое и криминологическое исследование по материалам Республики Марий Эл. : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Г. А. Егошина. – Йошкар-Ола, 1999. – С. 181
6. Егошина Г. А. Сексуальные посягательства на малолетних и несовершеннолетних и их предупреждение: уголовно-правовое и криминологическое исследование по материалам Республики Марий Эл. : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Г. А. Егошина. – Йошкар-Ола, 1999. – С.68
7. Історія держави і права України : підручник / [Чайковський А.С. (кер. авт. кол.), Батрименко В.І., Зайцев Л.О., Копиленко О.Л. та ін.]; за ред. А.С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 65.
8. Крашенинников А. А. Угроза в уголовном праве России (проблемы теории и практики правового регулирования) /А. А. Крашенинников, А. И. Чучаев. — Ульяновск, 2002. — С. 46-80.
9. Русско-английский юридический словарь. – К. : Проминь, 1996. – С.99
10. Синєокий О. Генеза протидії сексуальної злочинності / О. Синєокий // Підприємництво, господарство і право. – 2004.– № 10. – С. 14
11. Тальберг Д. Насильственное похищение имущества по русскому праву: (разбой и грабеж) : историко-догматическое исследование / Д. Тальберг. – СПб. : Типография В.С. Балашева, 1880. – С. 12-15.
12. Тэннэхил Рей. Секс в истории / Рей Тэннэхил : пер. с англ. А. И. Блейз. – М. : Крон-Пресс, 1995. – С. 6